

47. ročník Olympiády v českém jazyce aneb poprvé on-line

Ladislav Janovec, FP TU v Liberci
Kateřina Rysová, MFF UK v Praze

ladislav.janovec@tul.cz
rysova@ufal.mff.cuni.cz

Klíčová slova: on-line učení, Olympiáda v českém jazyce, talentovaný student, jazykový úkol, písemný úkol

Key words: on-line learning, Czech Language Olympics, talented student, language task, writing task

47th Year of the Czech Language Olympics or First Time On-line

We bring an overview and results of the last year of the Czech Language Olympics which was specific for being held on-line only.

Po nedokončeném 46. ročníku, z nějž se kvůli coronavirovým opatřením realizovala pouze dvě kola, bylo možné ve školním roce 2020/2021 uskutečnit 47. ročník Olympiády v českém jazyce v plném rozsahu. Požadavkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR na konání veškerých soutěží však bylo, aby všechna kola soutěže proběhla on-line. I přes ztíženou situaci se nakonec podařilo připravit olympiádu tak, aby vyhověla podmínce ministerstva.

Komise OČJ pracovala v tomto roce ve složení Marie Čechová, Karel Oliva, Kateřina Rysová, Alena Andrllová Fidlerová, Jana Šindlerová, Martin Hrdina a Ladislav Janovec. Příprava úkolů pro jednotlivá kola byla náročnější v tom, že kromě jejich témat a obsahu musela komise posoudit vhodnost a možnosti realizace v prostředí Formulářů Google, jež některé postupy běžné pro papírové verze písemných prací neumožňují.

A jaké úlohy soutěžící čekaly? V úkolech určených pro **školní kolo první kategorie** šlo např. o odhalení polysémie výpovědí, identifikaci dvojhlásky, odstranění stylizačních neobratností (atrakce či jiných nedostatků) v zadaných větách. Poněkud náročnější byla úloha se zápornou *ne-*, vycházející z úryvku písně Ludka Nekudy. V textu byly u slov, která existují v češtině pouze v záporné podobě, odstraněny záporné prefixy. V návaznosti na to měli soutěžící najít další slova, jež v češtině bez záporného prefixu neexistují (např. *nekňuba*, *neurvalý*, *neduživý*), a rozhodnout, od kterých ze zadaných slov *skladný*, *škodný*, *mocenský*, *vkusný*, *rudný* nelze vytvořit zápornou předponou *ne-* slovo opačného významu. Slohovou práci psali účastníci první kategorie na téma *V mé knihovničce nesmí chybět...*

V úkolech **druhé kategorie** soutěžící například převáděli složitější rozvité vět-něčlenské konstrukce na vedlejší věty, rozlišovali paronyma (slova formálně podobná, ale s různým významem), odstraňovali formulační neobratnosti. Rovněž měli použít výraz *po divadle* ve funkci různých větných členů a charakterizovat funkci

zájmena *se* ve vybraných větách. Jako slohový úkol zpracovávala druhá kategorie téma *Knihy, kterou jednou napíšu*.

V **okresním kole** řešili soutěžící **první kategorie** úkoly ze slovo tvorby, morfologie a syntaxe. Mezi ty méně obtížné nepochybně patřila substituce slova *když* a nalezení podmětu ve vybraných větách v úryvku z pohádky *Hrnečku, vař!*. Jisté problémy činilo to, že se ve větách, v nichž žáci hledali podmět, objevovalo např. oslovení a sloveso v imperativu. Při hledání bezprostřední slovo tvorné motivace slovesa *šedivět* zase někteří žáci nevhodně uváděli základové slovo *šedý* (správná odpověď byla *šedivý*). Snazší úkol představovala i práce s polysémií slovního tvaru *pouští*. K těžším úkolům řadíme práci s částicemi.

Druhá kategorie odhalovala významové zvláštnosti mnohoznačného novinového titulku *Poslanci na neveřejné schůzi grilovali šéfa České televize a televizní radní*. Soutěžící měli najít jednak slovo užitá metaforicky, jednak nejednoznačné slovní spojení. Další úkoly byly zaměřeny například na význam modálních sloves, na homofonii (*pokud – pokut, byla – bila, nemohli – nemohly, vět – věd*) či tvoření zdvořilých. Morfologický úkol se týkal rodových dublet a slovnědruhé homonymie. Zadání pro druhou kategorii končilo sémantickými úkoly s přesahem do jiných oblastí – práci s významem slova *historie*, jeho kolokabilitou a vhodnou transformací přívlastku neshodného na shodný.

Témata slohových prací: pro první kategorii *Na tohle nechci zapomenout*, pro druhou *Vypadalo to jako maličkost...* Slohový útvar byl v obou případech volný.

Krajské kolo začínala **první kategorie** identifikací polysémie tvaru zájmena *ty*. Poté soutěžící sledovali například proměnu kauzality podle pořadí vět v souvětí a podle užitých spojek. Jejich úkolem bylo spojit dvě věty do souvětí pomocí spojek užívaných pro vyjádření příčinnosti (v širokém smyslu), a to v závislosti na pořadí zadaných vět. Tématem slohu pro první kategorii bylo *Jaro je, když...*, slohový útvar byl volný.

Soutěžící **druhé kategorie** řešili v prvním úkolu, jak různé slovosledné umístění částice *jen* ovlivní význam věty. Další úkoly byly zaměřeny především na syntax, sémantiku a stylizaci – studenti měli nalézt a nahradit nevhodně užitá slova, změnit slovosled a větosled v textu a tvořit věty podle zadaného schématu. Slohovou práci psali účastníci druhé kategorie na téma *Nad fotografií z rodinného alba*. Ani v tomto případě nebyl útvar pevně zadán.

Celostátní kolo OČJ tradičně probíhá formou týdenního soustředění, v letošním roce ale mělo podobu virtuální, konalo se ve dnech 16.–22. června 2021. Ústřední komise OČJ připravila průběh tohoto kola soutěže tak, aby se co nejvíce podobal původnímu formátu. Soutěžící dostávali jednotlivé úkoly postupně – dva orientované na jazyk, dva slohové a jeden polopřipravený mluvený projev. Na vypracování lingvistických a slohových úkolů měli vždy několik hodin, někdy i dnů, podle náročnosti daného zadání. Mluvený projev museli soutěžící do dvaceti minut od zadání tématu nahrát a odeslat komisi. Zadání všech úkolů probíhala jako videokonference

členů ústřední komise a soutěžících, současně studenti obdrželi znění úkolů v písemné formě, často doplněné o audionahrávku nebo video související s daným tématem. Rozbor všech úkolů probíhal rovněž v podobě videokonference, stejně jako závěrečné vyhodnocení výsledků.

Při vypracovávání všech zadání mohli soutěžící využívat odbornou literaturu. Základní příručky a slovníky jim na začátku soutěže doporučili členové ústřední komise, k některým odborným zdrojům měli žáci a studenti přístup on-line. Z vypracování bylo patrné, že soutěžící odbornou literaturu při své práci skutečně využívali. Jedním z přínosů olympiády je tedy bezesporu seznámení studentů s odbornými zdroji.

První **jazykový úkol** pro soutěžící **první kategorie** se týkal textu napsaného bilingvním dítětem žijícím v oblasti rumunského Banátu. Soutěžící hledali v textu místa, která se odchylovala od spisovné češtiny nebo obsahovala stylizační nedostatky, a vysvětlovali, v čem odchylky a nedostatky spočívaly. V zadaném textu se například objevila místa, která evokovala nejistotu v užívání vzájemných sloves (*jmenuju Tira*) nebo neznalost slovosledného postavení příklonek (*se stará o mě; a mi dává seno*).

Zadání tohoto úkolu soutěžící velmi zaujalo, většina odevzdaných řešení byla uspokojivá. Žáci si dokázali všimnout míst, kde byl text z pohledu rodilého mluvčího nějakým způsobem zvláštní. Některým z nich však dělalo problém nalezený jev pojmenovat a zobecnit, proč právě tento jev považují za nedostatek či odchylku od spisovné češtiny. V pracích žáků se objevovala nejistota v užívání termínů a vhodných vyjádření, srov. příklady z žákovských řešení: *klasická nespisovná čeština; zkrácení původní češtiny; Čech by použil květnatější jazyk; věty by bylo možné spojit středníkem, aby ta věta vypadala přitažlivěji*.

Druhý úkol první kategorie byl orientovaný syntakticky. Soutěžící si nejprve nastudovali zadaný odborný text popisující méně známé druhy příslovečných určení, například příslovečné určení původce děje, proživatele/nositele děje nebo stavu, původu, prospěchu, výsledku, zřetele nebo průvodních okolností. Poté tyto větné členy poznávali v zadaných větách. Tento úkol soutěžícím vůbec nedělal problémy, patřil k těm velmi zdařilým. Žáci jsou ze školní výuky zvyklí pracovat s větnými členy a rozšířit si své znalosti o několik nových typů pro ně bylo poměrně snadné, přesto se v řešení objevilo několik záměn, někteří účastníci např. považovali příslovečné určení zřetele (*myslím, že je na čase být politicky angažovaný*) za určení průvodních okolností.

Slohové práce měly i přes jisté nedostatky v letošním roce celkově vyšší úroveň a objevovalo se v nich méně pravopisných chyb než v letech předchozích, pravděpodobně i proto, že účastníci měli přístup k *Pravidlům českého pravopisu* i k dalším příručkám a jiným zdrojům. Tématem prvního **slohového úkolu první kategorie** bylo *Kdybych měl(a) příležitost podívat se do vesmíru, vzal(a) bych si s sebou...* Sloh se účastníkům povedl, volili nejrozumnější předměty – deník, fotografii blízkých, hudební nástroj, oblíbenou hračku z dětství či talisman apod. Tématem druhého slohového úkolu se stala *Divná místa*. Soutěžící si nejprve poslechli připravený podcast o „divných“ místech a poté se zamýšleli nad tím, kdy se s „divným“ místem setkali

a v čem jeho „divnost“ spočívala. Tento sloh se povedl o něco méně, účastníci se snažili především o vypravování, v několika případech – možná i nevědomě – o líčení. Někteří se nedokázali vyhnout stylizačním neobratnostem (srov. *okna zjevně někdo rozbil a jistě dlouho nemyl; díky této historické stavbě k nám vítají turisté na prohlídce zámku*), pravopisným chybám (zejména v interpunkci) nebo chybám gramatickým (*videonahrávka, jež vlastním; média, které...*).

Mluvní projevy obou kategorií měly poměrně vysokou úroveň. Na některých soutěžících byla znát nervozita, všichni se ale dokázali s úkolem vyrovnat. Tématem mluvního projevu **první kategorie** bylo *Co mě napadá, když se dívám na...* Soutěžící si vybrali jednu ze tří nabízených fotografií a připravili si projev související s jejím námětem. Na první fotografii byla kočka na parapetu, na druhé dvě zavřená okna a na třetí náměstí zachycené v noci. Doporučená délka projevu byla jedna minuta. Ke zvládnutí úkolu pravděpodobně přispělo i to, že si téma svého projevu mohli vybrat z několika variant – všechny nabídnuté fotografie byly v projevech žáků využity. Bylo zřejmé, že jednotlivým soutěžícím vyhovovaly různé situace zachycené na fotografiích.

Prvním **jazykovým úkolem** soutěžících **druhé kategorie** bylo provést detailní slo-
votvorný rozbor zadaných neologismů/okazionalismů: *covidárium, covidiot, haran-
téma, koronaučes, koroňátko, korosádlo, korotoč, rouškofil, rouškoprd, zarouškovat*.¹
Při řešení měli k dispozici internetový slovník Čeština 2.0 (<https://cestina20.cz/>),
v němž si mohli vyhledat význam zadaných slov.

Díky tomuto úkolu se studenti seznámili se slovotvornými postupy, které se ve školách většinou běžně nevyučují. Mnozí se tak poprvé setkali například se slovotvornou kontaminací / blendingem. Úloha patřila k těm dobře zvládnutým. Ukázalo se ale, že někteří studenti zaměňují termíny předložka a předpona (*slovo zarouškovat vzniklo přidáním předložky za ke slovu rouškovat*), neznají dobře příslušné termíny (*slovesotvorná přípona -ovat*), nerozlišují kořen a slovotvorný základ. Někdy studenti neuměli pro svá vyjádření najít vhodná slova a obraty: *během tvorby se vytrácí slabika na-; nové slovo zní ještě uceleněji; koruně* (tj. pojmenování mládeže – doplnili LJ a KR) *zní fakt divně*.

Druhý soutěžní úkol pro druhou kategorii se týkal interpunkce. Vycházel z básně Christiana Morgensterna *V řiši interpunkce*. Soutěžící ji měli k dispozici v psané podobě (v překladu Josefa Hiršala) i jako audionahrávku, a to v podání Olgy Stehlíkové. Studenti popisovali, jak se užití interpunkce v psaném textu odrazilo v jeho hlasitém přednesu a také jak autor či překladatel využili obrazný potenciál jednotlivých interpunkčních znamének nebo jejich názvů.

Zadání tohoto úkolu využilo možnost práce s technikou. Součástí úkolu tak byla audionahrávka a studenti tentokrát měli možnost pracovat s mluveným textem. Mnozí z nich nový typ zadání uvítali – některé práce byly velmi zdařilé a obsáhlé. Bylo zřejmé, že analýzou mluveného textu strávili studenti velké množství času, pouze

několik se pokusilo si práci ulehčit tím, že opsali z odborné literatury celé pasáže věnované interpunkci. To ovšem nebylo cílem úkolu.

Tématem prvního **slohového úkolu druhé kategorie** byla *Vzpoura postavy*. Soutěžící si nejprve přečetli tři povídky Jana Nerudy: *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku, Psáno o letošních Dušičkách* a *O měkkém srdci paní Rusky*. Poté si vybrali jednu postavu, která se „vzbouří“ proti osudu jí v povídce přisouzenému. Psali vnitřní monolog této postavy, ze kterého mělo být zřejmé, proč chtěla změnit svůj osud a jak. Ve výsledných pracích byly zastoupeny všechny tři nabízené povídky, studenti nejčastěji měnili osud panu Vorlovi, kterého nenechali spáchat sebevraždu, ale hledali mu cestu, jak začít znovu, jinak a lépe. Na druhém místě měnili osud slečně Máry, nejméně soutěžících se rozhodlo pro monolog paní Rusky. Některé vnitřní monology byly velmi zdařilé, mnohé by se daly označit jako nadprůměrné. Podprůměrné práce se objevovaly zřídka. Jen výjimečně se autoři textů nedokázali vyhnout jazykovým nedostatkům (*vrací se k hlučnému hloučku hrající mariáš; mé sebevědomí je ta tam*) nebo stylizačním neobratnostem (*truhla překypuje prázdnotou*).

Téma druhého slohového úkolu druhé kategorie znělo *U řeky*. Studenti měli zadán i slohový útvar – líčení. Soutěžící popisovali zajímavé místo u řeky, které znají nebo které bylo zachyceno na přiložené videonahrávce. V tomto slohovém úkolu se v mnohých případech objevovala klišé a schematická vyjádření (*ptáčci zpěváci štěbetají; svěží vůně bujného lesa; pilné včelky; blankytně modré nebe; voda zurčí*), v několika případech šlo o vypravování, nikoliv o líčení. Občas se objevila nejistota v užívání zájmena *svůj* (*my, kteří jsme na jejích březích strávili valnou část našeho dětství*).

Tématem **mluveného projevu pro druhou kategorii** bylo *Kdybych se teď hned mohl(a) přesunout na kterékoli místo, kam by to bylo a proč?* Soutěžící se často chtěli dostat pryč z prostoru, v němž se zrovna nacházejí – často to bylo na chalupy, chaty nebo k dědečkovi a babičce. Několik těch, kteří zažili v dřívějších letech soustředění OČJ, si jako místo vybrali kemp, kde se mohlo ústřední kolo konat, aby znovu prožili příjemnou tvůrčí atmosféru týdne s češtinou.

A kdo byli nejlepší řešitelé letošního ročníku? V I. kategorii (8. a 9. ročníky ZŠ a odpovídající ročníky gymnázií) obsadila 1. místo Eliška Lukavská (Gymnázium Oty Pavla, Praha), 2. místo Anna Kulhánková (Základní škola Dr. Miroslava Tyrše, Česká Lípa), 3. místo Kateřina Appeltauerová (Gymnázium Ostrov). Ve II. kategorii (studenti SŠ) skončil na 1. místě Alan David (Gymnázium Jana Nerudy, Praha), na 2. místě Amira Alwail (Gymnázium Luďka Pika, Plzeň) a na 3. místě Markéta Jamborová (Gymnázium Žatec). Celkem se letošního celostátního kola zúčastnilo 52 soutěžících – v I. kategorii 27, ve II. kategorii 25.

On-line ročník soutěže proběhl nakonec bez větších problémů, ačkoliv se některé samozřejmě objevily. Šlo především o potíže s připojením žáků, kteří sice chtěli úkoly řešit, ale měli omezený přístup k internetu. Hodnotitelé ústředního kola si vyzkoušeli on-line hodnocení jednotlivých úkolů a je možné říci, že ocenili jeho jisté výhody, jako např. dynamiku vyhodnocování mluveného projevu nebo čitelnost slohových prací. Na druhou stranu se členové poroty shodli, že kontakt s účastníky

¹ Inspirací porotě pro tento úkol byl článek I. Bozděchové v časopise ČJL (71, 2020–2021, s. 116–122).

je při videokonferenci malý, a to i přes každodenní schůzky k zadávání úkolů a rozborů jejich řešení. Průběh ústředního kola ovlivnila rovněž absence výletu, k němuž se tradičně některé úlohy (zejména slohové) vztahují, absence návštěvy odborníka z nějakého zajímavého oboru (žurnalista, moderátor, spisovatel...) a také procházek po okolí místa, kde se finále koná.

Účastníci olympiády nepochybně ocenili možnost pracovat s odbornou literaturou, jejíž dostupnost je v místech konání ústředních kol omezenější, zatímco nepřetržitý přístup k internetu v domácím prostředí byl pro vyhledávání on-line literatury výhodou. Nevýhodou však byla ztížená a omezená komunikace soutěžících a poroty.

Během ústředního kola byl pro studenty zajištěn i volnočasový program, který připravili bývalí účastníci olympiády, tzv. *prskavky* (jde o vedoucí pracovních skupin, tedy *prsků*). V celém ústředním kole se soutěžící mohli zapojovat do průběžně vyhlašovaných výzev – například nakresli svého porotce, pošli fotku místa, kde pracuješ na soutěžních úkolech, nebo natoč video s písničkou k on-line táboráku. Každý večer probíhala videokonference prskavek a soutěžících, při níž se hrály různé komunikační hry, ale také se vyprávělo o studiu na vysokých školách nebo o studiu v zahraničí.

I když tedy lze po dokončení soutěže přiznat on-line verzi olympiády jistá pozitiva, doufáme, že příští ročník včetně finále proběhne v kontaktní podobě. Živé setkávání žáků a studentů mezi sebou i s odborníky je jedna z přidaných hodnot soutěží pro nadané děti, kterou žádná aplikace, počítačový program nebo videokonference nenahradí.

Ukázka práce z OČJ je na www.ceskyjazykaliteratura.cz.